

Ontmoeting als motief

Motivatie binnen exemplarisch onderwijs

Onlangs ontving ik een uitnodiging van een studiegroep waaraan leidinggevenden uit de Tweede Fase van het voortgezet onderwijs deelnemen. Ik kreeg het verzoek in te gaan op de vraag op welke wijze het begrip motivatie binnen exemplarisch onderwijs een rol speelt. In deze bijdrage beschrijf ik kort de inzichten die deze vraag heeft opgeleverd.

Allereerst valt op dat het begrip motivatie in de literatuur over exemplarisch onderwijs niet of nauwelijks voorkomt. De spannende vragen die daaruit voortkomen zijn:

1. Waarom komt het begrip motivatie niet voor binnen exemplarisch onderwijs?
2. Welke eigen begrippen die een relatie hebben met motivatie worden binnen exemplarisch onderwijs gebruikt?

Om de vragen te beantwoorden heb ik een klein onderzoek gedaan naar wat in hoofdlijnen over motivatie bekend is, om daarna een verbinding te leggen met exemplarisch onderwijs.

Wordt in het onderwijs over motivatie gesproken, dan gaat het vaak over de motivatie van leraren of over de vraag wat leraren van de motivatie van leerlingen vinden. Veelgehoorde opmerkingen zijn: 'Het is geweldig mooi om met jonge mensen te werken.' Of: 'Als ik de ogen van de kinderen zie, dan ga ik er helemaal voor.' Soms slaat motivatie echter om in het tegendeel en slagen leraren er niet meer in voldoende energie uit het werk te halen of doen ze door de demotivatie van leerlingen zulke negatieve ervaringen op dat beide partijen in een negatieve spiraal terechtkomen.

Om gemotiveerd te blijven zijn enkele basale zaken van belang. De mate waarin mensen zichzelf accepteren in wie ze zijn en hun kennis over de wijze waarop zij zich in bepaalde omstandigheden gedragen is een van de bepalende factoren die van invloed zijn op hun motivatie. Dit laat zich ook wel verklaren vanuit het feit dat we beter kunnen inschatten in welke omstandigheden we wel of niet succesvol kunnen handelen naarmate we onszelf beter kennen.

Alle mensen streven naar een bepaalde mate van succes.

Tegelijkertijd zijn de meeste mensen zich ervan bewust dat het streven naar succes ook een schaduwkant heeft, namelijk dat de kans op falen altijd aanwezig is. Juist dit latente gevoel om te falen kan het streven naar succes echter stimuleren. Beide factoren spelen binnen motivatie een belangrijke rol en lijken zich gelijktijdig te ontwikkelen.

Ook daadwerkelijke ervaringen van succes en/of falen spelen bij motivatie een rol van betekenis. Zo kunnen succeservaringen het gevoel van bekwaamheid of geluk vergroten, terwijl (voortdurend) falen het tegenovergestelde teweeg kan brengen. Motivatie heeft dus ook te maken met de mate waarin mensen zich op grond van eigen ervaringen bekwaam en toegerust voelen om een taak op te pakken. Min of meer onbewust hebben mensen de neiging om in te schatten welke moeilijkheidsgraad een taak heeft,

Bert Kalkman

welke inspanning ze moeten plegen om een taak tot een goed einde te brengen en of ze daar gelukkig van worden. Het zijn soms heel impliciete processen, die zich in fracties van seconden afspelen, maar ze kunnen desondanks mede bepalend zijn voor de mate van motivatie.

Wat verder blijkt, is dat mensen naast verschillende motieven en afwegingen eveneens diepgewortelde behoeften hebben die meespelen bij het nemen van beslissingen over het wel of niet aangaan van een nieuwe opdracht. Enkele van deze behoeften zijn: de vrijheid om eigen doelen te stellen, het hebben van

voldoende middelen om de doelen te bereiken, het kunnen ervaren van het effect van het eigen handelen en de behoefte om op korte termijn te kunnen genieten van behaalde successen. Tot slot blijkt dat bij motivatie vooral emoties een grote rol spelen. Emotionele systemen in het denken en het gevoelsleven van mensen blijken zelfs sterker te zijn dan cognitieve systemen. In de dagelijkse praktijk zeggen we dan dat het gevoel het verstand overheerst.

In exemplarisch onderwijs komt het begrip motivatie eigenlijk niet voor. Niet dat motivatie van leerlingen niet belangrijk zou zijn, integendeel! Maar de invalshoek van exemplarisch onderwijs is een andere dan die binnen de motivatietheorieën. Bij exemplarisch onderwijs gaat het namelijk om de ontmoeting van de leraar en de kinderen met de fenomenen. Hierbij is het vooral de vraag hoe er een persoonlijke verbinding kan ontstaan met de vragen die in het fenomeen liggen opgesloten. Deze verbinding, ofwel ontmoeting, kan spontaan tot stand komen en veel enthousiasme oproepen; het kan echter ook de nodige tijd kosten voor er daadwerkelijk een verbinding tussen de kinderen en de fenomenen ontstaat. De kunst hierbij is om kinderen in de gelegenheid te stellen zich gestaag vertrouwd te maken met de vragen, de leerervaringen en leerhandelingen die in de fenomenen opgesloten liggen. Het lijkt erop

Ze beleven vreugde aan het feit dat in de vragen ook de antwoorden dichterbij komen.

Het groeiende inzicht en begrip in de samenhangende wereld van het fenomeen stimuleert het zelfvertrouwen van de kinderen en bemoedigt hen om de nog onbeantwoorde vragen op te pakken en van antwoorden te voorzien. Dit spannende en tegelijkertijd vreugdevolle leerproces waarin de behoefte aan inzicht en begrip bij de kinderen groeit, wordt ook wel getypeerd met het begrip 'Verstehenshunger'.

Naarmate inzicht en begrip toenemen, krijgt ook de persoonlijke verbinding met het fenomeen een diepere betekenis. Het gaat hier om persoonlijke zinbeleving en zinverlening die ervoor zorgen dat het fenomeen een plaats in 'het hart' van de kinderen krijgt. Op zo'n moment is er sprake van 'verworteling' van het fenomeen in de lerende! Deze persoonlijke betrokkenheid is mede bepalend voor het ontstaan van verantwoordelijkheidsgevoel voor het fenomeen en de wereld hierachter.

Wie bovenstaande – het is slechts een korte exercitie – op zich in laat werken ontdekt dat er binnen exemplarisch onderwijs wel degelijk sprake is van motivatie. Er wordt echter een ander taalveld gebruikt dan binnen de gangbare literatuur. Dit komt

'Kinderen beleven vreugde aan het feit dat in de vragen ook de antwoorden dichterbij komen'

dat gedurende dit proces een beroep gedaan wordt op de emotionele betrokkenheid van de leerlingen en de behoefte om zich met de wereld van de fenomenen te verbinden. Dit komt overeen met wat hierboven is geschreven over de rol van emoties binnen motivatie. Wat anders kan kinderen in beweging brengen? De kennismaking met een fenomeen is immers een onzekere onderneming en roept in eerste instantie meer vragen op dan er antwoorden gegeven worden.

Bij exemplarisch onderwijs begeven kinderen zich langzaam maar zeker in de wereld van een fenomeen. Tijdens dit proces, waarin kinderen de vragen die vanuit het fenomeen tot hen komen proberen op te lossen, ontstaat vaak een ingespannen en verwachtingsvolle houding. Deze houding is te vergelijken met die van authentieke wetenschappers als Madame Curie, Louis Pasteur, Ernst Mach en anderen. Wat hen kenmerkte, is dat ze met bijna kinderlijke vreugde ingespannen en verwachtingsvol hun fenomenen onderzochten. Verloopt exemplarisch onderwijs goed, dan valt dit gedrag ook regelmatig bij de kinderen waar te nemen.

doordat bij exemplarisch onderwijs een authentieke en pedagogische ontmoeting met de fenomenen centraal staat. Daar zijn andere opvattingen in het spel dan alleen het 'technisch' inzetten van motivatietheorieën. Het gaat dan om zaken als aandacht en concentratie, verwachting, zinbeleving en zinervaring, inzicht en begrip, verworteling en verantwoording, zelfstandig denken, verwondering, de religieuze dimensie enzovoort.

Wat ons in het lectoraat in het bijzonder bezighoudt, is de vraag welk proces zich afspeelt tijdens het leggen van een persoonlijke verbinding met de fenomenen, evenals de wijze waarop zinbeleving en zinervaring daarbinnen een rol spelen. De bestaande motivatietheorieën bieden op dit punt onvoldoende houvast. Om deze reden heeft Arie Visser, als lid van de kenniskring, zijn onderzoek op deze vragen gericht. In het hiernavolgende artikel leest u hier meer over.

Bert Kalkman is directeur opleiding en lector exemplarisch onderwijs bij Driestar educatief.